

סוכה של שבי ציון

תקציר: בשיעור זה נעסוק בפרשייה היסטורית מעניינת: סוכתם של שבי ציון. על פי הכתוב עשיית הסוכות של השבים עוררה שמחה רבה שלא הייתה מימות יהושע בן נון וכל זאת למה? כי לא עשו סוכות מימות ישוע בן נון? בשיעור זה נסקור את הפירושים השונים לפסוק זה, ונברר האם אכן בימות שבי ציון לא קיימו את מצוות הסוכה, או שמא המצווה קוימה אך באופן שונה מן התקופה שקדמה לשיבת ציון. עיסוק בשאלה זו יביא אותנו להתמודדות עם השאלה המשפטית באיזו מידה כדי לקיים מצוות סוכה צריך המקיים להיות בעל קניין פרטי בה וכן בשאלה מהי מהותה ומטרתה של מצוות סוכה.

א. פתיחה

אירוע מיוחד המציין פרק חשוב בתולדות עמנו, הוא חג הסוכות של שבי ציון בתחילת ימי הבית השני¹. 70 שנות הגלות והריחוק מעבודת הקודש יצרו ריחוק אצל גולי ציון. בראש השנה הראשון בירושלים עזרא הסופר קורא לראשונה בפני השבים במעמד מרגש בספר תורה. קהל השומעים, אשר נעזר במתרגמים מתרגש עד מאוד במעמד זה, התרגשות שמביאה ככל הנראה גם לתסכול². על מנת לחזקם מורה הנביא 'חדות ה' היא מעזכם' (נחמיה ה, י) - עצם הרצון שלכם להתקרב לבורא ולקיום דברי התורה היא כוחכם, ועל כן הוא מורה להם לא לדאוג משום שראש השנה הנו זמן שמחה. בסיום דבריו, הנביא מורה לעם לשמוח ולאכול משמנים וממתקים ולדאוג שגם העניים יאכלו סעודה טובה 'כי קדוש היום לאדוננו'. לאחר שהעם התעשת, המשיך עזרא לקרוא בתורה ולהכין את העם לקראת חג הסוכות. העם שומעים את הציווי לעשות סוכות ובאותה שנה הם אוספים ענפים שונים של הדס תמרים וזיתים ובונים סוכות בירושלים על גגות בתיהם בשמחה גדולה כדברי הכתוב (נחמיה ח, יז):

וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקֶּהֱל הַשְּׂבִים מִן הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיִּשְׁבּוּ
בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יְשׁוּעַ בֶּן נֹון כִּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שִׂמְחָה גְדוֹלָה
מְאֹד.

עיון קל בפסוק, מעורר את השאלה - מדוע הייתה שמחה כה גדולה? האם בשל הנתק ההיסטורי³ בו לא נהגו לעשות סוכות 'מימי ישוע בן נון' או בשל סיבה אחרת שאינה רמוזה בכתוב?

ב. סוכה ושמחה

בטרם נפנה לסוכת שבי ציון, עלינו לבחון את השאלה הכללית: מדוע אנו שמחים בחג הסוכות? הרמב"ם בהלכותיו (שופר, פרק ח), מסביר:

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר: 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים' (ויקרא כג, מ). וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה.

מצוות השמחה בחג הסוכות היא מצווה ייחודית. מבין כל המועדים, רק בחג הסוכות אנו מוצאים את הציווי 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם'. ביטוייה של שמחה זו, לדעת הרמב"ם, הנו בחגיגות שמחת בית השואבה הנזכרת במשנה בפרק החמישי של מסכת סוכה:

חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם
באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן
דברי שירות ותושבחות והלויים בכנורות

3 המפרשים (רש"י, מצודת דוד ומלבי"ם) לא מפרשים את הפסוק כפשוטו. לדעתם הנביא משתמש בביטוי קיצוני 'כי לא עשו' כבא לומר שקיום מצוות סוכה של שבי ציון היה קיום מהודר כל כך עד כדי כך שהקיום בשנים הקודמות לא היה נחשב, אל מולו.

1 נחמיה פרק ח
2 המפרשים נחלקו מהו התסכול אותו חווה העם. רש"י מסביר כי התסכול נבע מכך שלאחר ששמעו את הקריאה הבינו הם שלא קיימו את התורה כראוי. המלבי"ם, לעומת זאת, סבור שהתסכול נבע מכך שהם שמעו כי עתה יום הדין ואימת הדין נפלה עליהם.

לא נהגו ישראל לשבת בסוכה. על כן, מסביר התלמוד כי את הביטוי 'כי לא עשו סוכות למין ימות יהושע' יש להבין כביטוי ספרותי מוקצן הבא להשוות בין מאורע הכניסה לארץ בימות יהושע לימי שיבת ציון. ברם יש מן הראשונים שהבינו כי צריך להבין את המקרא כפשוטו, וכך וכותב הרשב"א בתשובתו (שו"ת הרשב"א החדשות (מכתב יד) סימן שסז) :

ואף בימי הנביאים לא היו כלם עושים סכות, או שלא היתה להם הכנה, או שעברו מקצתם, ועתה עשו כלם לא יצא מן הגדר הזה אחד מהם, והוא אמרו 'ויעש כל קהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד'. ומן הידוע כי בימי יהושע ודוד ושלמה עשו סכות בני ישראל, אלא שלא עשו כלם ככה כמו שאמרת.

הרשב"א יוצא מתוך נקודת הנחה לפיה ציבור המורכב מסוגים שונים של אנשים מקיים את מצוות באופנים שונים וברמה שונה של היקף. לגבי מצוות סוכה בימי שיבת ציון ארע אירוע יוצא דופן בו כל הציבור כולו קיים את המצווה במאת האחוזים, ועל כך התפעל הנביא.

בעקבות דברי הרשב"א, גם המפרשים האחרונים ואף עוד מראשוני אשכנז ניסו להסביר באופנים שונים כיצד קיום מצוות סוכה בימי שבי ציון היה אירוע חריג ומיוחד ששינה את אופן הקיום של מצוות סוכה. המכנה המשותף של שני ההסברים הוא שהם מבוססים על מחלוקת רבי אלעזר וחכמים באיזו מידה צריך להיות לאדם קניין בסוכה בה הוא יוצא ידי חובתו.

ד. 'תקנת עזרא'

הגמרא במסכת סוכה (לא ע"א) מביאה ברייתא בה מופיעה מחלוקת ר"א וחכמים אודות השאלה מהי סוכה גזולה אשר אין האדם יוצא בה ידי חובתו בחג:

תנו רבנן: סוכה גזולה, והמסכך ברשות הרבים. רבי אליעזר פוסל, וחכמים מכשירין.

רבי אליעזר פוסל סוכה שחומריה גזולים וסוכה הנעשית בשטח של רשות הרבים משום גזל הרבים.

ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושני חצוצרות בידיהן קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא מזרח הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו ר' יהודה אומר היו שונין ואומרין אנו ליה וליה עינינו.

הריקודים של החסידים ואנשי המעשה, שירת הלויים על מדרגות היכל והתקיעה בחצוצרות הן המעשים המבטאים את שמחת החג ואת האופן בו מקיימים את דברי הכתוב 'ושמחתם לפני ה' אלוהיכם'.

לאור הגדרות רחבות אלה של שמחה, עלינו להבין מדוע בימי נחמיה התמקדה מצוות שמחת החג הייחודית בהיקפה, דווקא במצוות הסוכה ולא במחולות וריקודים כפי שנהגו לאחר יסוד הבית השני? לצורך החידוד, נבהיר את התמיהה מזווית נוספת: בלשון המקרא מכונה סוכות 'חג'. בעברית פרשנות המילה חג הוא 'מסתובב' - במילים אחרות: סוכות קיבל את השם חג בשל היותו זמן בו שמחים, כאשר הביטוי הפשוט והישיר לשמחה זו הוא במחולות כפי שנהגו בימי הבית בשמחת בית שואבה. עלינו להבין, אם כן, כיצד חג המחולות הפך להיות בימות עזרא ונחמיה להיות חג הסוכה? כדי לענות על שאלה זו נעסוק בשאלה הלכתית - באיזו מידה צריך להיות לאדם קניין פרטי בסוכה בה הוא יוצא ידי חובתו

ג. סוכתם של שבי ציון

בשאלה כיצד יש לפרש את דברי הנביא 'כי לא עשו סוכות למין ימות יהושע' עסקו התלמודים וכן פרשני המקרא. הגמרא בערכין לב ע"א מבינה כי לא ניתן להבין את פסוק זה כפשוטו ולהניח שעד ימות עזרא

ורחבות ורוב עם יושבים בסכה אחת ושמחים יחד.

על פי הרוקח, הייחודיות של ימי שיבת ציון התבטאה באופן בו עשו את הסוכה - כאיש אחד לב אחד בסוכה אחת. כל עוד ירושלים הייתה בנויה, כל אחד היה עושה סוכתו לעצמו.

על הסברו של הרוקח עולה השאלה מדוע טרח הכתוב לספר על האופן המיוחד בו התבצעה מצוות הסוכה בימי שיבת ציון, מלבד הפן הנוסטלגי של שבת אחים יחדיו? בעל הציץ אליעזר (חלק יח-סימן לח), מסביר כי לעשות סוכה לכל ישראל השווים במקום אחד הוא דבר העומד במחלוקת תנאים. לדעת ר' אליעזר אדם המקיים מצוות סוכה בסוכתו של חברו צריך לקנות אותה משום ש"אין אדם יוצא בסוכה שאולה".

על כן, במידה ובימי שיבת ציון קיימו כל ישראל את מצוות סוכה בסוכה אחת, הרי שלא ניתן היה לתת לכל אחד ואחד קניין ממשי בה. היה מקום לומר שעל פי זה ישנה ראייה נגד ר' אליעזר, אך ייתכן שר' אליעזר סובר שזו היה תוקף חידושו של עזרא שלא היה מימות יהושע.

ו. מהותה של מצוות סוכה

לסיום, נביא הסבר נוסף לשאלתנו. אמנם לא מצאתי לו הד במפרשים, סבורני שהוא מתקשר היטב לשיטתו של הרמב"ם במצוות סוכה) וכך כותב הרמב"ם (מורה נבוכים חלק ג פרק מג) :

וכן יצא מן הבתים לשכון בסכות כמו שיעשו השרויים בצער שוכני המדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחלה, כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגוי, ונעתקנו מן הענין ההוא לשכון בבתי המצויירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה בחדש השם וביעדיו לאבותינו, בעבור שהיו אנשים שלמים בדעות ומדותם, ר"ל אברהם יצחק ויעקב, שזה גם כן הוא ממה שהתורה תלויה עליו, רוצה לומר שכל טוב שהטיב השם לנו וייטיב, אמנם הוא בזכות אברהם יצחק ויעקב אבותינו, מפני ששמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.

חכמים מכשירים את סוכה הנעשית ברשות הרבים משום שלדעתם קרקע אינה נגזלת. להלכה פסק הרמב"ם בהלכות שופר (ה, כה) כי סוכה ברשות הרבים כשרה, אולם הרמ"א (או"ח תרל"ז סעיף ג) בעקבות פסקת ראשוני אשכנז מכריע שסוכה ברשות הרבים כשרה בדיעבד - 'ולא יעשה את סכותו לכתחילה שם'.

נשוב לימי שיבת ציון; עד ימי שיבת ציון לא נתחלקה ירושלים לשבטים. במילים אחרות - לא היה לאדם בה קניין פרטי, בימי שיבת ציון השבים צברו קניין פרטי בירושלים, ולמעשה זאת הייתה הפעם הראשונה בה היה ניתן לקיים מצוות סוכה לכתחילאית בעיר זו. כאשר חלקו חכמים את הקניין בקרקע, הם התנו תנאים מסוימים אודות רשות הרבים. אחד מן התנאים הוא ההיתר לסכך בו בימי חג הסוכות. עדות ורמז לתקנת חכמים בנושא זה מופיע בתוספתא במסכת ב"ק פרק ו :

כגון אילו מסככין על פתחי חניותיהן ברשות הרבים בחג אף על פי שיש להן רשות.

הרשות עליה מדברת התוספתא משקפת ככל הנראה תקנה עתיקה עוד מימות עזרא הסופר לפיה ניתן לבנות סוכות ברשות הרבים בימות החג. זאת הסיבה כי הכתוב טורח לציין כי מימות יהושע בן נון לא עשו סוכות בירושלים, שהרי רק תנאי בית הדין שקבע עזרא במסגרת חלוקת הקניין לבנות סוכה ברשות הרבים היא שאפשרה את חגיגת הסוכות בצביונה החדש. השמחה המיוחדת הופיעה דווקא עכשיו משום שזו הייתה הפעם הראשונה בה יכלו תושבי ירושלים לקיים מצות סוכה בהידורה.

ה. סוכה רחבה

רבי אלעזר מגרימזא בספרו הרוקח נותן טעם נוסף מדוע לא עשו סוכה ברשות הרבים מימות יהושע (רוקח סימן ריט) :

אלא מאי לא עשו אלא בימי עזרא? שלא נבנו בתים הרבה בירושלים כי אם מעט ומעט עם. ובימי המלכים היו בתים הרבה וחצרות חצר לבעל הבית ועשו בהן הסכות. ובימי עזרא כתב אין בתים בנוים ועשו סכות ארוכות

מצוות הסוכה מהווה חלק מיצירת תודעה היסטורית ,
בה עם ישראל נזכר מחדש באירועים הראשונים
שעברו עליו כאומה ע"י: 'זכירת ימי הרעה בימי
הטובה'. עבור שבי ציון הישיבה בסוכה היא זו שנתנה
את מנוחת הנפש משום שדווקא היא יצרה את תחושת
השלמות לה נזקקו מייסדי הבית השני. נכון הדבר
שלאחר הקמת הבית מצוות השמחה חזרה להיות
כבימים בתיקונם בשמחה ומחולות לפני ה', אך לשבי
ציון היתה עצם הישיבה עניין של סגירת מעגל אישי,
בו הם השבים שעזבו את החיים הטובים בגלות
להתחלה חדשה , הסכימו לזנוח את הטובה הפיזית
למען קרבת אלוהים.

*****

*****

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה

עורך : נועם לב

*****

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית : <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית : <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי : 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל : office@etzion.org.il

*****